JYX JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Kosonen, Heidi

Title: Tabuoitu ”tiedon hedelmä” yhteiskuntakriittisen sarjakuvan kohteena

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Kosonen & Agricola - Suomen historiaverkko. 2019.

Rights: CC BY 4.0

Rights url: https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/

Please cite the original version:

Kosonen, H. (2019). Tabuoitu ”tiedon hedelmä” yhteiskuntakriittisen sarjakuvan kohteena. Agricolan kirja-arvostelut, 14.4.2019. https://agricolaverkko.fi/review/tiedon-hedelma-yhteiskuntakriittisen-sarjakuvan-kohteena/

Tabuoitu ”tiedon hedelmä” yhteiskuntakriittisen sarjakuvan kohteena

14.4.2019 | Heidi S. Kosonen

Ruotsalaisen sarjakuvataiteilija Liv Strömquistin vastikään toisena painoksena julkaistu Kielletty hedelmä (2016) on informatiivinen ja kriittinen mutta karnevalistisen hauska katsaus vulvan historiaan läntisissä diskursseissa. Arvostelussani tarkastelen teosta etenkin tabututkimuksen sallimasta näkökulmasta.

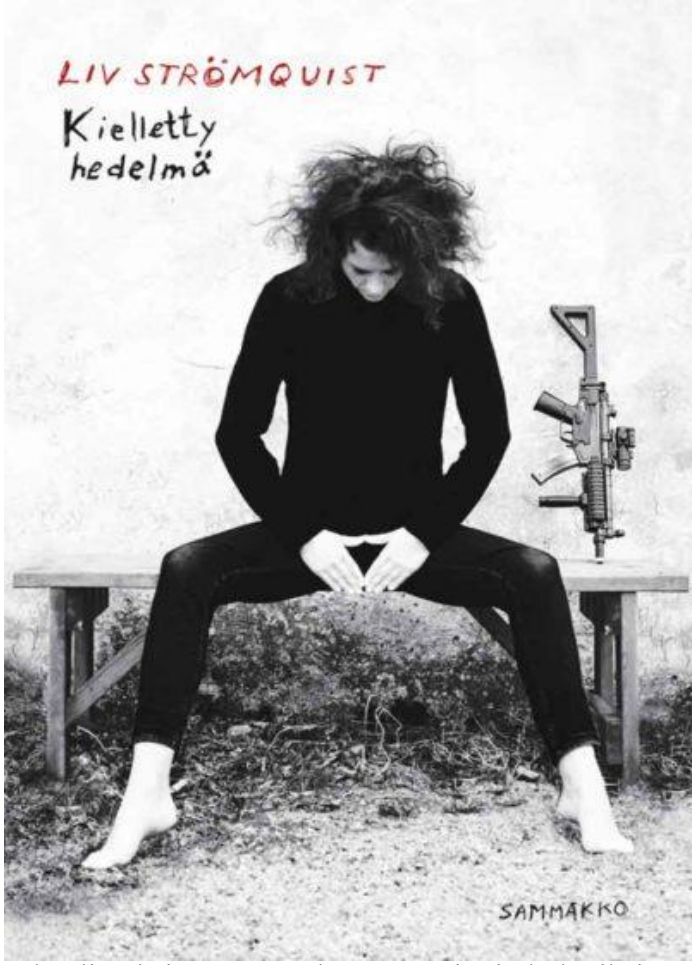

Strömquist, Liv: *Kielletty hedelmä* [*Kunskapens frukt*]. Käännös: Kulmala, Helena. Sammakko, 2018. 143 sivua. ISBN 9789524833028.

Kielletty hedelmä (2014) on ensimmäinen ruotsalaiselta sarjakuvataiteilija **Liv Strömquistilta** suomennettu sarjakuva-albumi. Teoksesta kiinnostavan tarkastelukohteen tekee sen informatiivinen ja valistunut yhteiskuntakriittinen ote, joka on varsin vaikuttava ottaen huomioon, että *Kielletyn hedelmän* tyylilajina on kuitenkin satiiri ja viitekehyksenä viihde.

Teos on myös varsin relevantti sukupuolen- ja tabututkimuksen näkökulmista, joista sitä arvioin, onhan se julkifeministinen ja kohdistuu — kuten kirjassa esiintyvä kertojahahmo tehokkaan toiston välityksellä esittää — ”siihen, jota tavataan kutsua ”naisen sukuelimeksi”. Terävän kommentoinnin kohteiksi on teoksessa valittu muun muassa kuukautisiin, PMS:ään ja seksuaalisuuteen liittyviä sukupuolittuneita ja sukupuolittavia yhteiskunnallisia asenteita.

Suomen sarjakuvaseuran toimesta vuoden 2016 parhaana käännöskirjana palkitusta teoksesta on nyt julkaistu toinen painos, mikä tekee teoksen nostamisesta kriittisen arvion kohteeksi jälleen ajankohtaista. Toisen painoksen kanssa samoihin aikoihin on julkaistu myös englanninkielinen käännös, joka mahdollistaa ”tiedon hedelmän” valloittaa lukijoita nyt myös kansainvälisemmällä kentällä.

Kuusi sarjakuvaa

Kielletty hedelmä koostuu yhteensä kuudesta erillisestä mutta yhtenäisestä sarjakuvasta. Ensimmäinen näistä kokoaa yhteen kaikkia teoksessa käsiteltäviä teemoja koostamalla listan miestoimijoista, jotka ovat historian varrella olleet Strömquistin mukaan ”liian kiinnostuneita” vulvasta. Strömquist ei hyökkää suinkaan seksuaalista halua kohtaan, vaan nostaa historian pimeydestä esiin sellaisia toimijoita — ajattelijoita ja niin kutsuttuja suurmiehiä—, jotka ”liiallisessa kiinnostuksessaan” ovat vakiinnuttaneet läntiseen kulttuuriin naisten ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia polkeneita käsityksiä ja toimenpiteitä klitoridektomiasta intersukupuolisina syntyville lapsille tehtäviin pakollisiin leikkauksiin, josta myös Suomi on saanut lukuisia huomautuksia kansainvälisiltä ihmisoikeuselimiltä.

Toisessa sarjakuvassa Strömquist tarkastelee niitä normatiivisia diskursseja ja käsityksiä, joiden äärellä naiset helposti kokevat häpeää omiin sukuelimiinsä liittyen. Strömquist lähtee liikkeelle ulkoisten häpyhuulten lisääntyneistä pienennysleikkauksista ja kritisoi tämän varjolla vallitsevaa kaksinapaista sukupuolikäsitystä, jossa ”naisen sukupuolielin” määritellään yksinkertaisesti ”miehen sukuelimen” vastinpariksi, pelkäksi emättimeksi, muiden ulkoisten sukuelinten nimeämisen ja tunnistamisen sekä interlasten oikeuksien kustannuksella.

Strömquistin tunnistamien, räpistä seksikasvatukseen kiertävien diskurssien välityksellä kulttuurisesti kierrätetyt ajatukset myös vaikuttavat biolologiaan heijastuessaan lääketieteellisiin toimenpiteisiin: sekä kauneus- että korjausleikkauksiin. Kuinka kukaan voisikaan olla sinut häpyhuultensa kanssa, Strömquist kysyy, kun naisen sukuelin on vuosisatojen ajan mielletty lähinnä reiäksi.

Kolmas sarjakuva syventää toisen sarjakuvan teemaa ottamalla aiheekseen seksuaalisen nautinnon ja orgasmin sukupuolittuneisuuden, jonka Strömquist kytkee myöskin naisen sukuelimen genealogiaan. Strömquist seuraa vulvan ”kulttuurihistoriaa” kirkollisista diskursseista biomedikaaleihin, pitkälti **Thomas Laqueurin** historiikkiin nojaten, ja näkee naisen seksuaalisuuden tulleen jälkimmäisissä alistetuksi biovallan alle uuteen sukupuolieron ajatukseen pohjaten. Strömquist myös ihmettelee valistusdiskursseihin liittyen sekä naisen madonnamaisen frigidyiden teoretisoijia että klitoriksen yhtäkkistä katoamista lääketieteellisistä diskursseista. Huomaten, että klitoris löydettiin uudelleen 1960-luvulla kehittyneen seksologian myötä ja että sen todellinen koko havaittiin vasta neljä vuosikymmentä myöhemmin, Strömquist naurattaa (ja itkettää) lukijoita pohtimalla, miten mikään muu elin olisi saattanut tulla samalla tavalla kohdelluksi läntisessä tieteessä kuin vulva.

Ruutu Liv Strömquistin Kielletty hedelmä teoksesta.

Neljäs sarjakuva ”Feeling Eve” on kuvaus häpeästä, jonka kuvallisessa toisteisessa kerronnassa kivikautiseen turkisasuun pukeutunut Eeva siteeraa suoraan ”kameraan katsoen” naistenlehtien palstoilta tuttuja huolenaiheita, jotka kaikki liittyvät eri tavoin omiin sukuelimiin. Toisin kuin aiemmat sarjakuvat, tämä on teoreettisesti keveä, ja nojaa pikemminkin samaistumisen kokemukseen. Moderneilta palstoilta tuttujen tarinoiden — nykyaikaisine elementteineen busseine ja pornolehtine kaikkineen — nyrjäyttäminen Eevan suuhun sekä koskettaa että naurattaa ja myös herättelee pohtimaan, millaisissa diskursseissa (ja paikoin niiden puutteessa) naisisen kehon äärellä koettu häpeä muovautuu. Kuten Strömquist sarjakuvan alussa erittelee, suhteessa syyllisyyteen, joka kohdistuu tehtyihin asioihin, häpeää koetaan syvemmin, sen tähden, mitä ihmiset kokevat itse olevansa. Kulttuuristen diskurssien totuutta tuottava voima näyttäytyy sarjakuvassa siten ihon alla.

Viidennessä sarjakuvassa Strömquist tarkastelee kuukautistabua häpeän tematiikan parissa jatkaen. Hän kritisoi alkuun kuukautissuojia myyvissä mainoksissa toistuvaa ”raikkaan” ja ”varman” olon retoriikkaa, joka paitsi heijastelee myös uusintaa ajatusta kuukautisista jonakin epäpuhtaana ja ällöttävänä; jonakin sellaisena, joka ei saa näkyä julkisesti. Strömquist vastustaa näitä käsityksiä nostamalla historian varrelta esiin sekä sellaisia uskomuksia, joissa esiintyvät ajatukset kuukautisten epäpuhtaudesta näyttäytyvät modernista lukijasta koomisilta, että sellaisia, joissa kuukautiset näyttäytyvät ällöttävän ja epäpuhtaan sijaan voimallisina, pyhinä ja maagisina.

Kuudes ja viimeinen sarjakuva jatkaakin saman teeman ja tavoitteen äärellä lähtemällä liikkeelle PMS:änä tunnetusta ilmiöstä ja sen hyödyntämisestä naisen asemaa koskevissa diskursseissa. Strömquist huomaa kuukautisten toimineen vipuvoimana perusteltaessa naisen alempaa yhteiskunnallista asemaa, kun vallanvaihdos kirkolta valtiolle niin edellytti, ja purkaa PMS:n negatiivista imagoa huomaamalla sen samankaltaisuuden miehiseen neromyyttiin kytkettyyn melankoliaan.

Ruutu Liv Strömquistin Kielletty hedelmä teoksesta.

Lopuksi Strömquist nostaa sekä alas että näkymättömiin painettuja kuukautisia ylöspäin uudelleenkuvittamalla Prinsessa Ruususen satua **Bruno Bettelheimin** avustuksella, jonka mukaan tabuoitu teema on voimakkaasti läsnä kulttuurisessa alitajunnassa ja sen muun muassa satuihin kätketyssä symboliikassa. Jos ensimmäistä neljää sarjakuvaa on määrittänyt niiden voimakas yhteiskuntakriittisyys, viimeistä kahta voisi kenties Eve Kosofsky Sedgwickin termein luonnehtia myös ”reparatiivisiksi:” kriittisyydessäänkin toiveikkaiksi, eheyttäviksi.

Liv Strömquist: yhteiskuntakritiikkiä feministisen satiirin keinoin

Huomionarvoista *Kielletyssä hedelmässä* on tietysti ensinnäkin se, että kyseessä on sarjakuvateos. Sarjakuvan on esitetty mahdollistavan hankalasti lähestyttävien kokemusten käsittelyn monien lajityypilleen ominaisten seikkojen tähden, joista relevanttia on visuaalisen kulttuurin tutkijan perspektiivistä etenkin kuvan ja sanan päällekkäisyys. Tämä pätee myös Strömquistin sarjakuviin, joissa juuri kuvallinen kekseliäisyys mahdollistaa tekstitasolla määrätyn asemansa säilyttävien aiheiden kommentoimisen tavalla, joka tuntuu monesti sekä transgressiiviselta että riittävän kesyltä ollakseen uhkaamatta. Näin on esimerkiksi Strömquistin pyrkiessä hälventämään tabuoituihin kuukautisiin liitettyä häpeää kuvaamalla taitoluistelijaa iloisessa spagaatiliussa huolimatta valkoisen pukunsa haaroväliä täplittävästä räikeän punaisesta läikästä.

Ruutu Liv Strömquistin Kielletty hedelmä teoksesta.

Kenties yhtä itsestäänselvästi teosta määrittävät sen tinkimätön feminismi, satiiri ja yhteiskuntakriittisyys, jotka yhdistävät koko Strömquistin tuotantoa läpimurtoteos *Kielletystä hedelmästä* hänen muihin teoksiinsa, joista sekä läntiseen parisuhdemalliin pureutuva Prinssi Charlesin tunne (2010) että kapitalismikriittinen *Nousu ja Tuho* (2016) on julkaistu suomeksi syksyllä 2017.

Strömquistin tyylille ominainen huumori tuntuisi syntyvän voimakkaasta kirjoittajan äänestä, joka osaltaan mahdollistaa sarjakuvissa toistettujen luonnollistettujen diskurssien meta-tason kommentoimisen, niiden ”nytkäyttämisen” pois totuusasemaltaan ja naurettavaksi tekemisen. Ironisuudessaan kertojan ääni myös keventää painavan teoreettisia sisältöjä — joskin saattaa myös ärsyttää joitain lukijoita purevuudessaan. Agressiivisimmillaan kertojahahmo on kenties silloin, kun se nostaa esiin yksittäisiä miespuhujia siitä joukosta toisteisia ääniä, joissa naisen seksuaalisuutta kohtaavat totuuskäsitykset ovat muovautuneet.

Vaikka ei olekaan tietokirja, *Kiellettyä hedelmää* määrittää myös se teoreettinen tietopohja, jota Strömquist hyödyntää sekä sarjakuviensa varsinaisissa ruutusisällöissä että niihin upotetuissa alaviitteissä. Strömquistin teoksia voisi tässä määritellä jopa Foucault’laisittain ”genealogisiksi”: hänen satiirilleen ominaista tuntuu olevan juuri tarkasteltujen ilmiöiden historiallisten juurten aukikaivaminen. Tämä mahdollistaa luonnollistuneiden rakenteiden ja asenteiden kritisoimisen tiettyinä ajanjaksoina tuotettuina kulttuurintuotteina. Juuri genealogisen otteen yhdistäminen kekseliääseen kuvalliseen ilmaisuun monesti sallii myös näiden luonnollistuneiden asenteiden ja rakenteiden näyttäytymisen naurettavina.

Vallassa olevasta tabusta huumorin välityksellä

Kiellettyä hedelmää läpäisevä lähestymistapa kytkeytyy myös Strömquistin siinä tarkastelemien aiheiden asemaan kulttuurisina tabuina. Sarjakuvateos onkin erityisen mielenkiintoinen tabun näkökulmasta, koska Strömquist käsittelee tarkastelemiaan aiheita tabuina, mutta ei tee sitä sillä yksioikoisella tavalla, jolla monet kirjailijat helposti julistavat käsittelemänsä tabut rikotuiksi yleiseen kielenkäyttöön juurtuneen "puhetabun" määritelmän perusteella. Pikemminkin Strömquist tuntuu ymmärtävän tabun antropologista määritelmää läpäisevän pyhyyden ja kiellettyyden, kiellon ja houkutuksen, puhtauden ja epäpuhtauden dynamiikkaa.

Tämä tabuille ominainen paradoksaalinen dynamiikka tulee Strömquistin teoksessa tunnustetuksi kahdellakin eri tavalla. Ensinnäkin, sarjakuvataiteilja huomaa, että ongelmana ei välttämättä ole vulvan – tabuksi mielletyn ja lukuisien tabukäytänteiden ympäröimän aiheen – täysivaltainen uupuminen läntisistä diskursseista, vaan pikemminkin tietynlaisten diskurssien lakkaamaton kiinnostus tabuksi miellettyä teemaa kohtaan. Kuten Strömquist teoksen kertojan suulla kuvailee sarjakuvateoksensa avaavalla sivulla:

"Te ehkä luulette kulttuurissamme olevan ongelmana, että se jota tavataan kutsua "naisen sukuelimeksi" on vähätelty ja häpeällinen…että se käsitetään joksikin, mistä ei saa puhua… että se on lakaistu maton alle, vaiennettu, koettu kiusalliseksi…ettei sillä ole edes kunnollista nimeä! — Mutta kulttuurissamme on paljon, paljon suurempi ja vakavampi ongelma. Nimittäin miehet, jotka ovat olleet aivan liian kiinnostuneita siitä, mitä tavataan kutsua naisen sukuelimeksi."

Se, että Strömquistin esiin nostamat miehet tarkastelevat "naisen sukuelintä" juuri miehinä ja joko moraalisten tai medikaalien diskurssien norsunluutornista käsin, tuo esiin monia tabuja käsittelevien tahojen ja diskurssien etuoikeutetun aseman. Juuri moraalin ja lääketieteen yksinoikeus vulvaan tuo esiin myös toisen Strömquistin ihmettelemän dynamiikan, sen, että aikanaan pyhäksi mielletystä elimestä on tuotettu jotain häpeällistä: inhottavaksi ja epäpuhtaaksi merkittyä.

Tätä inhon ja häpeän valtaa yli naisen sukuelimen vastaan Strömquist teoksessaan kamppaileekin. Hän muun muassa johtaa käsitteen "tabu" polynesialaiseen juureen "tapua/tupua", jonka esittää viitanneen kuukautisiin, ja muistuttaa niiden pyhästä asemasta monissa uskomusjärjestelmissä. Vaikka Strömquistin tunnistama etymologia on kiistanalainen, nosto tuo oivallisesti esiin sen, että tabuoitujen kohteiden mieltäminen yksionomaan epäpuhtaiksi on tietynlaisten uskomusjärjestelmien tuote pikemmin kuin universaali ilmiö.

Strömquist tuo tämän oivallisesti esiin myös toisessa sarjakuvassaan, jossa hän nauraa vulvan ihannoidulle pienuudelle. Osoittaakseen tämän ihanteen kulttuurisidonnaisuuden, Strömquist vyöryttää katsojien silmien eteen erilaisista uskonnollisista perinteistä tuttuja hahmoja antiikin kreikkalaisten Demeteristä anglo-normannien sheela-na-gig-motiiviin. Kaikki esittelevät massiivisia vulvojaan uskonnollisissa ja dekoratiivisissa taidehistoriallisissa konteksteissa, ja niitä on selitetty muun muassa maagisella suojelusfunktiolla. Epäpuhtaan sijaan "pimppi" onkin ollut pyhä — ja sitä "väkevämpi" mitä isompi se on ollut. Satiirissaan Strömquist laittaakin avaruusoliot nauramaan luotainten mukana lähetetylle sukuelimettömänä piirretylle naiskuvalle merkkinä ihmiskunnan primitiivisyydestä.

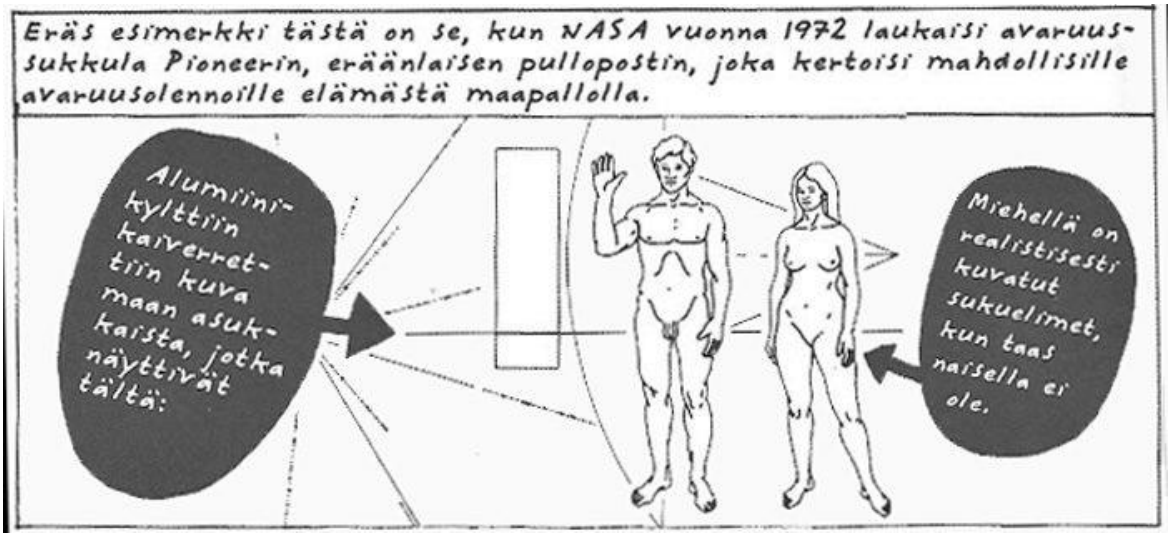

Ruutu Liv Strömquistin Kielletty hedelmä teoksesta.

Kiinnostavaa Strömquistin otteessa on tabun kannalta myös juuri teoksen humoristisuus. Naurun on lukuisissa teoreettisissa perinteissä, Bakhtinilaisesta karnevalismista affektiteorioihin, tunnistettu keinoksi kohdata tabuiksi positioituja ja inhottavaksi miellettyjä aiheita. Nauru tuntuisikin operoivan *Kielletyssä hedelmässä* monella tasolla. Huumorin kautta kuvattuna naisen tabuoitu ja hävettävänä ihon alle juurtunut sukuelin pysyy hallinnassa, mutta toisaalta naurun kohdistuessa erityisesti sitä tabuoineisiin diskursseihin, huumorin välityksellä tämä häpeä on kohdattavissa ja nämä diskurssit päihitettävissä — ja kenties myös päivitettävissä.

Yhteenveto

Sarjakuvateos *Kielletty hedelmä* asettuu arvioni kohteeksi varsin eri asemassa kuin tietokirjat, joita useammin kritikoin. Vaikka kaikki siinä tuotettu faktatieto ei kaikissa ruuduissa ole välttämättä niin yksioikoista kuin esitetään, ei näin kenties tarvitsekaan olla yhteiskunnallisessa satiirissa, jonka tehtävänä on myös kärjistää ja ”toistaa toisin”. Viihteellisenä tekstinä vulvan historiasta se on yleisesti ottaen vaikuttavan hyvin taustatutkittu ja informatiivinen.

Tabututkijan näkökulmastani Strömquistin teos on myös oivallinen sarjakuvateos siitä, millaisissa diskursseissa myös ”tiedon hedelmänä” tunnetun sukuelimen tabuus tuottuu ja miten sen tabuasema ilmenee: kliinisen kiinnostuksen tuottamassa häpeässä siinä missä vaikenemisessakin. Sarjakuvateos on myös tervetullut yritys kohdata vulvan tabuasema ja siihen kytkeytyneet tunteet inhosta häpeään näitä kesyttävän karnevalistisen naurun välityksellä.

Lisätietoja

- WIkipedia: Liv Strömquist

Kirjoittaja

Heidi S. Kosonen, FM, Jyväskylän yliopisto, Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos.
Lähetä kirjoittajalle sähköpostia

Avainsanat: feminismi / sarjakuva / sukupuolentutkimus